

УДК 331.5:63:311.3(1-22)

Ланченко Є.О., к.е.н., доцент[©]*Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ***МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ЗАЙНЯТОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ТА НА СЕЛІ**

Розглянуто методичні засади оцінки зайнятості населення в сільській економіці, проаналізовано стан трудової активності в аграрній сфері та обґрунтовано напрями удосконалення статистичного обліку зайнятості сільського населення.

Ключові слова: *зайнятість, аграрний сектор економіки, найманий працівник, трудові ресурси, розвиток сільських територій.*

Постановка проблеми. Сьогодні в багатьох публікаціях наукового, офіційного та публіцистичного характеру можна зустріти аналітичні дані стосовно зайнятості населення країни в економіці, у розрізі галузей (видів економічної діяльності), проте мало хто звертає увагу на достовірність і істинність таких даних, методичні аспекти їх формування. У процесі проведення економічного аналізу трудової активності населення країни дуже важливим є оперування максимально точними даними, особливо це стосується оцінки соціальної складової розвитку сільських територій. Адже на селі нині спостерігаються: значні зміни у формуванні й використанні трудового потенціалу села в галузях сільської економіки, погіршення демографічної ситуації на селі, активізація процесів еміграції селян до міст і за кордон.

Аналіз останніх досліджень. Більшість учених-економістів, об'єктом досліджень яких є аграрний сектор економіки та розвиток села, акцентує свою увагу на економічних параметрах сільськогосподарського виробництва. Меншою є категорія дослідників (В. Терещенко, І. Прокопа, М. Малік, В. Дієсперов, К. Якуба, І. Гнибіденко, В. Вітвіцький, В. Збарський, О. Попова, А. Лісовий і ін.), науково-дослідна робота яких направлена на обґрунтування напрямів, заходів, механізмів поліпшення соціальної й управлінської складової розвитку сільських територій, зокрема збільшення зайнятості сільського населення в суспільному секторі економіки, підвищення доходів і соціальних гарантій селян, формування трудового потенціалу в сільському господарстві, розвиток соціального партнерства на селі тощо. Практично осторонь залишаються методичні питання оцінки зайнятості в сільському господарстві та інших галузях сільської економіки.

Мета статті. Встановити методичні засади оцінки трудової активності сільського населення в аграрному й інших секторах економіки, проаналізувати стан зайнятості в сільському господарстві, на селі та у міських поселеннях, обґрунтувати напрями поліпшення відповідної методики статистичного обліку.

[©] Ланченко Є.О., 2012

Виклад основного матеріалу. Методичні особливості оцінки й аналізу зайнятості в аграрній і інших галузях економіки сільських територій, насамперед, полягають у тому, що згідно зі статистичною методологією [1, с. 349; 2, с. 25; 3, с. 297; 4, с. 14-15; 5-6] зайнятими в Україні вважаються особи віком 15-70 років (цей віковий період відповідає міжнародному статистичному обліку Міжнародної організації праці), які впродовж обстежуваного тижня за матеріалами вибіркового обстеження населення (домогосподарств): 1) працювали хоча б 1 год. за наймом за винагороду в грошовому чи натуральному вигляді, індивідуально (самостійно), у окремих громадян або на власному (сімейному) підприємстві; працювали безкоштовно на підприємстві, у бізнесі, що належить будь-кому з членів домогосподарства, або в особистому селянському господарстві з метою реалізації продукції, виробленої внаслідок цієї діяльності; 2) особи, які були тимчасово відсутні на роботі, тобто формально мали робоче місце, власне підприємство (бізнес), але не працювали впродовж обстежуваного періоду з певних причин.

Зважаючи на такі умови статистичного обліку зайнятості, можна з упевненістю сказати, що практично всі селяни зазначеного вище віку (15-70 років) є зайнятими, оскільки, принаймні, вони точно у власному домогосподарстві щотижня працюють більше 1 год., реалізують (або споживають, міняють) вироблену сільськогосподарську продукцію. Останній показник мінімальної кількості годин зайнятості є недостатнім для максимально об'єктивної й достовірної оцінки трудової активності селян. Потрібно також переглянути й інші критерії віднесення до категорії зайнятих.

Більш зручним для оцінки трудової активності сільського населення є показник кількості найманих працівників. Саме його потрібно брати до уваги при оцінці стану розвитку соціально-трудових відносин на підприємствах, на сільському, селищному, районному, обласному чи загальнодержавному рівнях. Проте, зважаючи на значне зменшення найманих працівників суспільного сектора аграрної сфери та значний їх "відтік" у інші галузі економіки, судити про стан зайнятості сільського населення досить важко в силу відсутності доступної публічної інформації про зайнятість саме сільського населення в розрізі галузей економіки.

Крім того, більш як 10 років статистичний облік ведеться вже не по галузях економіки, а за видами економічної діяльності. Статистичні дані нині оприлюднюються по сільському господарству разом із лісовим господарством, мисливством та пов'язаними з ним послуги (інколи дані представляються додатково ще з рибальством і рибництвом) [1-6]. У зведених статистичних збірниках і щорічниках можна зустріти інформацію по сільському господарству разом з мисливством без лісового господарства, проте, зважаючи на особливості всіх цих сфер діяльності, варто окремо висвітлювати дані по сільському, лісовому, мисливському господарствах тощо.

У наступній таблиці наведено дані зайнятості на селі, сільського населення в аграрних видах економічної діяльності (сільське, лісове й мисливське господарства, рибальство й рибництво), кількості найманих

працівників за професіями, формування трудових ресурсів сільських територій та деякі дані по містах для порівняння.

Таблиця 1

Показники трудової активності в сільських і міських поселеннях, зайнятості в сільських видах економічної діяльності*

Показник	Рік			2010/ 2008, ±
	2008	2009	2010	
Зайняте населення в сільській місцевості – всього, тис. чол.	6555,5	6507,6	6474,2	-81,3
З них за професійним складом, %:				
державні службовці, керівники, менеджери, професіонали, фахівці	15,8	17,4	17,3	1,5
технічні службовці й робітники	32,8	35,1	34,1	1,3
найпростіші професії	51,4	47,5	48,6	-2,8
З них за статусом зайнятості, %:				
наймані працівники	58,4	59,9	58,7	0,3
роботодавці	0,6	0,6	0,5	-0,1
самозайняті	40,2	38,7	39,9	-0,3
Питома вага найманих працівників серед зайнятого населення в міських поселеннях, %	92,8	91,8	91,6	-1,2
Зайняте населення в сільських видах економічної діяльності, тис. чол.:				
сільське, лісове й мисливське господарства	3300,1	3131,0	3094,5	-205,6
рибальство й рибництво	22,0	21,2	21,1	-0,9
Наймані працівники в сільській місцевості - всього, тис. чол.	3828,4	3898,1	3800,4	-28,0
З них в сільських видах економічної діяльності:				
сільське, лісове й мисливське господарства	783,0	699,0	665,0	-118,0
рибальство й рибництво	11,0	9,0	8,0	-3,0
Питома вага зайнятого населення в сільському, лісовому й мисливському господарствах у економіці країни, %	15,7	15,5	15,3	-0,4
Питома вага найманих працівників в сільському, лісовому й мисливському господарствах у економіці країни, %	4,7	4,4	3,9	-0,8
Сільське населення працездатного віку, тис. чол.	8165,7	8123,8	8097,8	-67,9
Сільське населення – всього, тис. чол.	14631,8	14513,4	14412,2	-219,6

* Складено за даними Держкомстату України [1-6].

Показник зайнятого населення на селі на кінець 2010 р. становив 6,5 млн. чол. і він має тенденцію до зменшення. Із цієї кількості питома вага найманих працівників, тобто трудові книжки яких знаходяться в підприємствах, установах, організаціях і мають відповідний соціальний захист, набувають трудовий стаж і матимуть майбутнє пенсійне забезпечення, становила у 2008-2011 рр. лише 59-60% (для порівняння в містах цей показник становив 92-93 %). Таким чином,

близько 40 % трудових ресурсів села задіяно лише у власних невеликих за площею особистих селянських господарствах.

Зайняте населення за професійним складом на селі в 2008-2010 рр. переважно працювало на найпростіших роботах – 49-51 % і лише незначна частина займає посади державних службовців, менеджерів, фахівців тощо – 16-17 %, тоді як в містах такі показники становлять, відповідно, 10-11 % та 40-41 % [4-6]. Серед галузей економіки, основним засобом праці яких є земельні масиви, кількість найманих працівників розподілилася наступним чином. У 2010 р. із 3,8 млн. найманих сільських працівників у аграрному секторі економіки й лісомисливських господарствах працювало лише 665 тис. чол., або 17,5 %. Для порівняння ще на початку 90-х років ХХ ст. останній показник в абсолютному вимірі становив більше 4 млн. чол., на початку ХХ ст. – більше 2 млн. чол. [1]. Незначна кількість селян працюють за наймом у рибальстві й рибництві, яка також має тенденцію до зменшення. Можна констатувати, що існує прогалина в публічних статистичних виданнях про зайнятість селян в неаграрних видах діяльності, у тому числі найманих працівників.

Зменшується питома вага найманих працівників суспільного сектора сільського й лісомисливського господарств у загальній кількості працівників за наймом у економіці країни. Так, лише за три останні роки цей показник зменшився з 4,7 % до 3,9 % (довідково [1]: у 1960 р. – 32,7 %, у 1970 р. – 26,1, 1980 р. – 20,7, 1990 р. – 17,1, 1995 р. – 17,8, 2000 р. – 13,6, 2005 р. – 6,9 %). Якщо раніше в повоєнний час, 60-ті, 70-ті, 80-ті роки ХІХ ст. спостерігався період індустріалізації економіки, то вивільнені селяни з колгоспів і радгоспів “поповнювали” трудові ресурси міст, галузей промисловості, транспорту тощо, і, таким чином, соціальної напруги на селі вдалося уникнути.

Нині альтернативних робочих місць на селі створюється дуже мало, що не може достатньою мірою забезпечити роботою всіх працездатних сільських мешканців, тому селяни на формальній і неформальній основі влаштовуються працювати в містах, за кордоном. Такий стан справ із зайнятстю на селі, зменшенням кількості найманих працівників, як основи формування середнього класу на селі, особливо в сільських видах діяльності, впливає на формування й використання трудового потенціалу сільських територій: спостерігається природне зменшення сільського населення, селян працездатного віку, погіршується стан обслуговування їх закладами соціально-побутової й культурної сфери.

Висновки. Нині дуже важливим є удосконалення методичних засад оцінки й оприлюднення статистичної інформації про стан зайнятості сільського населення й кількості найманих сільських працівників у розрізі всіх галузей економіки (видів економічної діяльності), окремо в сільському господарстві, лісовому й мисливському господарстві, рибальстві й рибництві, промисловості, фінансовому й державному секторах, на транспорті й зв'язку та інших галузях, оскільки саме ці дані більшою мірою слугують базою при обґрунтуванні проектів державних цільових, регіональних і місцевих програм соціально-економічного й культурного розвитку сільських територій, формуванні

відповідних заходів, їх фінансового забезпечення тощо. Необхідно розмежувати окремо зведені дані по сільському й міському населенню, сільських і міських населених пунктах, оприлюднювати ці дані, які використовуватимуться в процесі прийняття важливих управлінських рішень у органах державної влади й місцевого самоврядування, зокрема на Інтернет-сайті Держкомстату України (великим позитивом є те, що нині на цьому сайті розміщуються статистичні збірники й щорічники за 2008 р. і наступні роки, чого не було раніше).

У методиці статистичного обліку зайнятості населення країни варто збільшити мінімальну кількість годин зайнятості (можливий варіант – до 20 год.) на тиждень, тобто до того показника, який встановлюється для найманих працівників у період фінансової кризи роботодавця (коли запроваджується режим неповного робочого часу, але не менше половини від норми робочого часу на термін, що не перевищує 6 місяців [7]), ввести додатковий мінімальний показник-критерій доходу на рівні мінімальної заробітної плати в країні тощо.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2010 рік / [ред. О.Г. Осауленко]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 560 с.
2. Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2010 рік / [ред. Ю.М. Остапчук]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 385 с.
3. Статистичний збірник “Праця України у 2010 році” / [відп. І.В. Сенік]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 324 с.
4. Статистичний збірник “Економічна активність населення України 2010” / [відп. І.В. Сенік]. – К.: Держкомстат України, 2011. – 205 с.
5. Статистичний збірник “Економічна активність населення України 2009” / [відп. І.В. Сенік]. – К.: Держкомстат України, 2010. – 205 с.
6. Статистичний збірник “Економічна активність населення України 2008” / [відп. І.В. Сенік]. – К.: Держкомстат України, 2009. – 228 с.
7. Галузева угода між Міністерством аграрної політики та продовольства України, галузевими об'єднаннями підприємств та Профспілкою працівників агропромислового комплексу України на 2011-2013 роки від 09.02.2011 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua>.

Summary

Lanchenko Y.O.

National university of life and environmental sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

METHODICAL ASPECTS OF THE ANALYSIS OF EMPLOYMENT IN THE AGRICULTURAL SECTOR AND RURAL

The methodological basis of estimates of employment in the rural economy, the state of labor activity in agriculture and reasonable directions of improvement of statistical records of employment of the rural population.

Key words: *employment, the agricultural sector, employee, human resources, development of rural areas.*

Рецензент – д.е.н., професор Шулський М.Г.